

1937

Vaso Çubrilloviq:

DËBIMI I SHQIPTARËVE - MEMORANDUM

Përktheu nga versioni në anglisht, Arben Çokaj

"Dëbimi i shqiptarëve" është një memorandum i përgatitur dhe i shkruar nga dijetari i njohur serbo-boshnjak dhe figura politike Vasa Çubrilloviq (1897-1990). Si student në vitin 1914, Çubrilloviq kishte marrë pjesë në vrasjen në Sarajevë të Arçidukës Ferdinand i Austro-Hungarisë, ngjarje që shkaktoi Luftën e Parë Botërore. Ndërmjet dy luftërave, ai ishte profesor në Fakultetin e Arteve në Beograd. Një anëtar kryesor i Akademisë Serbe të Shkencave dhe Arteve, Çubrilloviq ka mbajtur edhe disa portofole ministrore pas Luftës së Dytë Botërore. Ndër shkrimet e tij është monografia "Istorija politicke misle u Srbiji XIX VEKA," Beograd 1958 (Historia e mendimit politik në Serbi në shekullin e 19-të).

DËBIMI I SHQIPTARËVE

Problemi i shqiptarëve në jetën e vendit dhe popullit tonë nuk u ngrit dje. Ai luajti një rol të madh në jetën tonë në mesjetë, por rëndësia e tij u bë vendimtare vetëm nga fundi i shekullit të shtatëmbëdhjetë, në një kohë kur masat e popullit serb u shpërngulën drejt veriut nga territori i tyre stërgjyshëror i Rashkës, zëvendësuar nga malësorët shqiptarë. Gradualisht, këta të fundit zbritën nga malet e tyre në fushat pjellore të Metohisë dhe Kosovës. Duke u përhapur në drejtim të veriut, ata vazhduan në drejtim të Moravës jugore dhe perëndimore dhe, duke kaluar malet e Sharrit, zbritën në Pollog dhe prej andej drejt Vardarit. Kështu, në shekullin e nëntëmbëdhjetë u formua trekëndëshi shqiptar, një pykë e cila, me aksin e saj Dibër-Rogoznë në pjesën e pasme, depërtoi në territoret tona deri në Nish dhe ndau tokën tonë të lashtë të Rashkës nga Maqedonia dhe Lugina e Vardarit.

Në shekullin e nëntëmbëdhjetë, kjo pykë, e banuar nga elementë të egër shqiptarë, pengoi ruajtjen e çdo lidhjeje të fortë kulturore, arsimore dhe ekonomike midis trevave tona veriore dhe jugore. Kjo ishte edhe arsyeja kryesore që, deri në vitin 1878, Serbia nuk ishte në gjendje të krijonte dhe mbante lidhje të vazhdueshme me Maqedoninë përmes Vranjës dhe Malit të Zi e Shkupit dhe kështu të ushtronte ndikimin e saj kulturor dhe politik në Luginën e Vardarit, në atë masë sa e kanë pritur në funksion të faktorëve favorizues gjeografikë dhe traditave historike në këto rajone. Edhe pse bullgarët e filluan jetën e tyre si komb më vonë se serbët, ata fillimisht patën sukses më të madh. Kjo shpjegon pse ka vendbanime të përhershme të sllavëve të jugut nga Vidini në veri deri në Ohër në jug. Serbia filloi të presë copa të kësaj pyke shqiptare që në kryengritjen e parë, duke dëbuar kolonët më veriorë shqiptarë nga Jagodina.

Falë planeve të gjera kombëtare të Jovan Ristiçit, Serbia preu një pjesë tjetër të kësaj pyke me aneksimin e Toplicës dhe Kosanicës. Në atë kohë, rajonet midis Jastrebacit dhe Moravës jugore u pastruan rrënjësisht nga shqiptarët. Nga viti 1918 e këtej, ishte detyrë e shtetit tonë të sotëm të shtypte atë që kishte mbetur nga trekëndëshi shqiptar, por nuk ia doli. Megjithëse ka një sërë arsyesh për këtë, ne do të shqyrtojmë vetëm më të rëndësishmet prej tyre.

1. Gabimi themelor që bënë autoritetet në atë kohë ishte se, duke harruar se ku ndodheshin, donin t'i zgjidhnin me metoda perëndimore të gjitha problemet kryesore etnike të Ballkanit të trazuar e të përgjakur. Turqia solli në Ballkan zakonet e Sheriatit, sipas të cilave fitorja në luftë dhe pushtimi i një vendi i jepte fitimtarit të drejtën për të disponuar jetën dhe pronën e banorëve të nënshtruar. Edhe të krishterët ballkanikë mësuan nga turqit se jo vetëm pushteti dhe dominimi shtetëror, por edhe shtëpia dhe prona mund të fitoheshin e humbeshin nga shpata. Ky koncept i pronësisë së tokës në Ballkan do të zbutej disi nga ligjet, urdhëresat dhe marrëveshjet ndërkombëtare të ardhura nën presionin e Evropës, por ai, në një masë të mirë, ka mbetur një instrument kryesor i levave për Turqinë dhe shtetet ballkanike deri pikërisht në këtë ditë. Nuk duhet të evokojmë të kaluarën e largët. Mjafton t'i referohemi disa rasteve që kanë ndodhur kohët e fundit: transferimi i grekëve nga Azia e Vogël në Greqi dhe i turqve nga Greqia në Azinë e Vogël, ose dëbimi i fundit i turqve nga Bullgaria dhe Rumania në Turqi.

Ndërsa të gjitha shtetet ballkanike, që nga viti 1912, i kanë zgjidhur ose janë në pikën e zgjidhjes së problemeve të tyre me pakicat kombëtare përmes transferimeve masive të popullsisë, ne i kemi qëndruar strategjisë së ngadaltë dhe të rëndë të kolonizimit gradual. Rezultati ka qenë negativ, siç duket edhe nga statistikat e tetëmbëdhjetë rretheve që përbëjnë trekëndëshin shqiptar. Këto shifra tregojnë se rritja natyrore e popullsisë shqiptare në këto rajone është ende më e madhe se rritja totale e popullsisë sonë si nga rritja natyrore ashtu edhe nga kolonët e rinj (nga viti 1921 deri në vitin 1931, popullsia shqiptare u rrit me 68,060, ndërsa serbët shënuan rritje prej 58.745, pra një diferencë prej 9.315 në favor të shqiptarëve). Duke marrë parasysh karakterin e vështirë të shqiptarëve, rritja e theksuar e numrit të tyre dhe vështirësitë gjithnjë e në rritje të kolonizimit do të vënë përfundimisht në pikëpyetje edhe ato pak suksese, që kemi arritur në kolonizimin tonë nga viti 1918 e në vazhdim.

2. Edhe strategjia e kolonizimit gradual nuk u zbatua si duhet. Më keq akoma në një çështje kaq të rëndësishme, nuk kishte një plan specifik shtetëror, që çdo qeveri dhe regjim t'i përmbahej dhe zbatonte. Puna ishte me ndërprerje, në përplasje dhe fillime, me çdo ministër të ri që zhbënte atë që kishte bërë paraardhësi i tij dhe vetë nuk krijonte asgjë të qëndrueshme. Ligjet dhe rregulloret u ndryshuan por, sado të dobëta, nuk u zbatuan kurrë. Disa individë, veçanërisht deputetë të qarqeve të tjera, që nuk arrinin të siguronin një mandat në shtëpi, zbrisnin në jug dhe ushqenin me gjalpë elementët jokombëtarë për të marrë mandatin atje, duke sakrifikuar kështu interesat madhore kombëtare dhe shtetërore. Aparati i kolonizimit ishte jashtëzakonisht i kushtueshëm, i fryrë dhe i ngarkuar me njerëz, që jo vetëm ishin të paaftë, por shpeshherë ishin edhe pa skrupuj.

Aktivitetet e tyre janë me të vërtetë një temë më vete. Së fundi, duhet vetëm të mblidhen shumat e mëdha që ky shtet ka investuar në kolonizim dhe t'i ndajmë me numrin e familjeve të vendosura për të vërtetuar se sa e kushtueshme ka qenë çdo familje e re e krijuar që nga lufta, pavarësisht nëse ky shpenzim është përmbushur apo jo nga vetë kolonët ose nga shteti. Po kështu, do të ishte interesante të krahasoheshin shumat e paguara për shpenzimet personale dhe ato për materialet e nevojshme për kolonizim. Në të kaluarën, Serbia e trajtoi këtë çështje krejt ndryshe. Karagjorgji, gjatë kryengritjes së parë, si dhe Milloshi, Mihajlo dhe Jovan Ristiç nuk kishin ministri të posaçme të reformës së tokës, as inspektorë të përgjithshëm tokash, as aparate të kushtueshme, dhe megjithatë, ata arritën ta pastrojnë Serbinë nga elementët e huaj dhe ta popullojnë me tonat, njerëz që rrëzuan pyjet e pafundme të Shumadisë (Šumadija), duke i shndërruar ato nga gjendja e egër në të cilën ishin dikur në Shumadia pjellore që njohim sot.

3. Edhe ato pak mijëra familje që u vendosën pas luftës nuk mbetën aty ku ishin në fillim. Më shumë sukses pati në Kosovë, veçanërisht në luginën e Llapit, ku Toplicanët depërtuan me dëshirën e tyre nga veriu në jug. Vendbanimet tona më të vjetra dhe më të qëndrueshme atje u krijuan me elementë nga rajone të ndryshme serbe. Në Drenicë e Metohi nuk kemi pasur fare sukses. Kolonizimi nuk duhet të bëhet kurrë vetëm me malazezët. Ne nuk mendojmë se ata janë të përshtatshëm si kolonistë për shkak të plogëtisë së tyre baritore. Kjo vlen vetëm për gjeneratën e parë. Gjenerata e dytë është krejt ndryshe, më aktive dhe më praktike. Fshati Petrovo në Miroc në veri të Danubit, fshati më i përparuar në Krajina, është i banuar ekskluzivisht nga malazezët.

Në Serbi sot ka mijëra qytete të tjera të lulëzuara, veçanërisht në Toplicë dhe Kosanicë, të cilat u krijuan nga malazezët e gjeneratës së parë, të përzier me elementë më të përparuar. Konsiderata e mësipërme, megjithatë, ende zbatohet në Metohi, ku, meqenëse kolonët janë në tokat e tyre stërgjyshore, zakonet e vjetra ende janë të shumta. Dëshmi e mjaftueshme është një vizitë në ndonjë kafene në Pejë. Kjo është arsyeja pse kolonizimi ynë ka pasur kaq pak sukses në të gjithë Metohinë. Duhet pranuar, nga ana tjetër, se këto koloni ishin të vendosura keq në tokën djerrë, të mbuluar me shkurre, dhe u mungonin pothuajse tërësisht pajisjet bazë bujqësore. Këtyre njerëzve duhej t'u jepej ndihmë më shumë se kolonistët e tjerë, sepse ishin ndër elementët më të varfër malazezë.

4. Pa dyshim, shkaku kryesor i mungesës së suksesit në kolonizimin tonë të këtyre rajoneve ishte se toka më e mirë mbeti në duart e shqiptarëve. Mënyra e vetme e mundshme, që kolonizimi ynë masiv i këtyre rajoneve të ketë sukses është që ne t'u heqim tokën atyre. Kjo mund të ishte arritur lehtësisht gjatë rebelimit të pasluftës, kur kryengritësit ishin aktivë, duke dëbuar një pjesë të popullsisë shqiptare në Shqipëri, duke refuzuar legalizimin e uzurpimeve të tyre dhe duke blerë tokat e tyre kullota. Këtu duhet t'i referohemi edhe një herë gabimit të rëndë të bërë në strategjinë tonë të pasluftës, atë të së drejtës për të zotëruar tokë.

Në vend që të përfitonim nga strategjia e përdorur nga vetë shqiptarët për pronësinë e tokave që uzurpuan (zakonisht ndonjëri prej tyre kishte akte të lëshuara nga turqit, dhe ata që e bënë, i morën vetëm për tokën e blerë), ne jo vetëm i legalizim të gjitha këto uzurpime në dëm të shtetit dhe kombit tonë, por më keq akoma, i kemi mësuar shqiptarët me qëndrimet evropiano-perëndimore ndaj pronës private. Para kësaj, ata kurrë nuk mund të kishin kuptuar koncepte të tilla. Në këtë mënyrë, ne vetë u dhamë atyre një armë me të cilën do të mbroheshin, duke mbajtur për vete tokën më të mirë dhe duke e bërë të pamundur shtetëzimin e një rajoni me rëndësi supreme për ne.

Nga sa më sipër është e dukshme se strategjia jonë e kolonizimit në jug nuk ka dhënë rezultatet që duhet të ishin arritur dhe që tani na imponohen si një domosdoshmëri madhore e shtetit. Ne nuk po e kritikojmë këtë strategji thjesht për hir të kritikës, por që, në bazë të përvojës sonë të kaluar, të gjejmë mënyrën e duhur për ta zgjidhur këtë problem.

PROBLEMI I KOLONIZIMIT TË RAJONEVE JUGORE

Duke lexuar pjesën e parë të këtij punimi dhe duke kuptuar problemin e kolonizimit të jugut, kupton menjëherë se çështja kryesore në fjalë janë rajonet në veri dhe në jug të maleve Sharr. Kjo nuk është rastësi. Pika e shqiptarëve në të dy anët e vargmalit të Sharrit ka një rëndësi të madhe kombëtare dhe strategjike për shtetin tonë. Ne kemi përmendur tashmë mënyrën se si struktura e popullsisë u krijua atje dhe rëndësinë e këtyre rajoneve për lidhjet me tokat e Luginës së Vardarit, të cilat janë fort brenda kufijve të territoreve tona të lashta. Fuqia e ekspansionit serb qysh nga themelimi i shtetit të parë serb në shekullin e IX, ka qëndruar në vazhdimësinë si të këtij zgjerimi ashtu edhe të zgjerimit të Rashkës së lashtë në të gjitha drejtimet, duke përfshirë edhe jugun.

Por kjo vazhdimësi është ndërprerë nga shqiptarët dhe derisa lidhja e lashtë ndërmjet Serbisë dhe Malit të Zi nga njëra anë dhe Maqedonisë nga ana tjetër të mos rivendoset në të gjithë vijën nga lumi Drin deri në jug të Moravës, ne nuk do të jemi të sigurt në zotërimin e territoreve tona. Nga pikëpamja etnike, maqedonasit do të bashkohen me ne vetëm nëse marrin mbështetje të vërtetë etnike nga atdheu i tyre serb, gjë që u ka munguar deri më sot. Kjo mund të arrihet vetëm me shkatërrimin e pykës shqiptare.

Nga pikëpamja ushtarake dhe strategjike, pyka shqiptare zë një nga pikat më vitale në vendin tonë, pikënisjen nga e cila rrjedhin lumenjtë kryesorë të Ballkanit në detin Adriatik, në Detin e Zi dhe në Egje. Zotërimi i kësaj pike strategjike përcakton, në masë të

madhe, fatin e Ballkanit qendror dhe në veçanti fatin e linjës kryesore të komunikimeve ballkanike nga Morava në Vardar. Nuk është rastësi që këtu janë zhvilluar shumë beteja me rëndësi vendimtare për fatin e Ballkanit (Nemanja kundër grekëve, serbët kundër turqve në 1389, Huniadi kundër turqve në 1446). Në shekullin e njëzetë, vetëm një vend i banuar nga njerëzit e tij mund të jetë i sigurt për sigurinë e tij.

Prandaj është e domosdoshme që të mos lejojmë që pika të tilla me rëndësi strategjike të mbahen nga elementë armiqësorë dhe të huaj. Kjo është edhe më e vërtetë në këtë rast, pasi elementi në fjalë ka mbështetjen e një shteti kombëtar të së njëjtës racë. Sot ky shtet është i pafuqishëm, por edhe si i tillë është kthyer në një bazë për imperializmin italian, që synon ta përdorë vendin si mjet për të depërtuar në zemrën e kombit tonë. Populli ynë, i gatshëm dhe i aftë të mbrojë tokën dhe vendin e vet, është elementi më i besueshëm në luftën kundër një depërtimi të tillë.

Me përjashtim të këtij blloku prej tetëmbëdhjetë rrethesh, shqiptarët dhe pakicat e tjera kombëtare në pjesë të tjera të jugut janë të shpërndarë dhe, për rrjedhojë, përbëjnë më pak kërcënim për jetën e kombit dhe shtetit tonë. Shtetëzimi i rajoneve rreth maleve të Sharrit do të thotë se ne mund ta mbysim irredentizmin një herë e përgjithmonë dhe të sigurojmë kontrollin tonë mbi këto territore përgjithmonë.

Kolonizimi nga veriu duhet të mbahet në minimum në rajonet e banuara me maqedonas. Këtu toka është e pakët dhe për këtë arsye maqedonasit do t'i rezistonin fluksit të kolonëve nga veriu, aq më tepër sepse ata do ta konsideronin këtë fluks si një shenjë mosbesimi nga ana jonë. Si i tillë, edhe një kolonizim i tillë minimal do të na bënte më shumë dëm sesa dobi. Nëse ne dërgojmë njerëz atje poshtë, në rajonin në jug të Malit të Zi të Shkupit, ata duhet të jenë njerëz nga Vranja dhe Leskoci, të cilët janë më të afërt në mentalitet dhe kulturë me maqedonasit.

Në asnjë mënyrë nuk duhet të dërgojmë njerëz nga rajoni Dinarik, sepse temperamentit i tyre nervoz dhe i pakontrolluar do të zgjonte vetëm armiqësinë e popullatës vendase. E përsërisim se ky problem do të zgjidhet vetëm kur kolonitë tona që përparojnë nga veriu përmes Kosovës dhe Metohisë në drejtim të maleve të Sharrit dhe Pollogut të kenë arritur në vendbanimet maqedonase.

Problemi i Sanxhakut të Novi Pazarit po zgjidhet vetvetiu dhe nuk luan më atë rol që kishte në jetën e vendit tonë para vitit 1912. Mjafton të përmendim se me eliminimin e shqiptarëve, lidhja e fundit mes myslimanëve tanë në Bosnje dhe Novi Pazari dhe pjesa tjetër e botës myslimane do të jenë prerë. Ata po bëhen pakicë fetare, e vetmja pakicë myslimane në Ballkan dhe ky fakt do ta përshpejtojë asimilimin e tyre.

Mali i Zi është bërë një problem serioz kohët e fundit. Kjo tokë djerrë nuk mund të mbajë popullsinë e cila, megjithë zhvendosjen, u rrit me 16% nga viti 1912 në 1931. Ky popull impulsiv, baritor ka kontribuar në shumë karakteristika thelbësore për racën tonë gjatë shekujve. Të kanalizuar në drejtimin e duhur, energjia e tyre nuk do të jetë

shkatërruese dhe, nëse drejtohet drejt juglindjes, mund të përdoret për të mirën e përbashkët të vendit.

NË MËNYRË TË PËRMBLEDHUR:

Shqiptarët nuk mund të shpërndahen vetëm me kolonizimin gradual. Ata janë të vetmit popull që në mijëvjeçarin e fundit ia dolën jo vetëm t'i rezistojnë bërthamës së shtetit tonë Rashkës dhe Zetës, por edhe të na dëmtojnë duke i shtyrë kufijtë tanë etnikë drejt veriut dhe lindjes. Kur në mijëvjeçarin e fundit, kufijtë tanë etnikë u zhvendosën deri në Suboticë në veri dhe në lumin Kupa në veriperëndim, shqiptarët na dëbuan nga rajoni i Shkodrës (Scutari), nga ish-kryeqyteti i Bodinit dhe nga Metohia dhe Kosova.

E vetmja mënyrë dhe mjeti i vetëm për t'i përballuar ato është përmes forcës brutale të një shteti të organizuar, në të cilin ne kemi qenë gjithmonë superior ndaj tyre. Nëse që nga viti 1912 nuk kemi pasur sukses në luftën kundër tyre, fajin e kemi vetëm ne, pasi nuk e kemi përdorur këtë forcë siç duhet. Nuk ka mundësi që ne t'i asimilojmë shqiptarët. Përkundrazi, për shkak se rrënjët e tyre janë në Shqipëri, u është zgjuar ndërgjegjja kombëtare dhe nëse nuk i lajmë llogarinë njëherë e mirë me ta, brenda 20-30 vjetësh do të na duhet të përballlemi me një irredentizëm të tmerrshëm, shenjat e të cilave tashmë janë të dukshme dhe në mënyrë të pashmangshme do të vënë në rrezik të gjitha territoret tona jugore.

PROBLEMET NDËRKOMBËTARE TË KOLONIZIMIT

Nëse vazhdojmë me supozimin se shpërngulja graduale e shqiptarëve me anë të kolonizimit gradual është e paefektshme, atëherë na mbetet vetëm një rrugë - ajo e zhvendosjes masive. Në këtë drejtim duhet të kemi parasysh dy shtete: Shqipërinë dhe Turqinë.

Me popullsinë e saj të rrallë, kënetat e shumta dhe luginat e papunuara, Shqipëria nuk do ta kishte të vështirë të pranonte rreth qindra mijëra shqiptarë nga vendi ynë. Me kufijtë e saj të gjerë dhe të pabanuar në Azinë e Vogël dhe Kurdistan, Turqia moderne, nga ana e saj, ofron mundësi në dukje të pakufizuara për kolonizim të brendshëm. Pavarësisht përpjekjeve nga ana e Kemal Atatürkut, turqit nuk kanë arritur ende të mbushin vakumin e krijuar nga evakuimi i grekëve nga Azia e Vogël në Greqi dhe i disa kurdëve në Persi. Prandaj, mundësitë më të mëdha qëndrojnë në dërgimin e shumicës së shqiptarëve tanë të shpërngulur atje.

Së pari, theksoj se ne nuk duhet të kufizohemi në demarshe diplomatike me qeverinë e Ankarasë, por duhet të përdorim të gjitha mjetet në dispozicion për të bindur Tiranën që të pranojë edhe disa nga njerëzit tanë të zhvendosur. Besoj se do të hasim vështirësi në Tiranë, sepse Italia do të përpiqet të pengojë procesin. Sido që të jetë, paraja luan një rol të rëndësishëm në Tiranë. Në negociatat për këtë çështje, qeveria shqiptare duhet të informohet se nuk do të ndalemi para asgjëje për të arritur zgjidhjen përfundimtare të kësaj çështjeje. Në të njëjtën kohë, duhet t'u tregojmë atyre për

subvencionet e disponueshme të kolonizimit, duke theksuar se nuk do të ushtrohet asnjë kontroll mbi to. Përfundimisht, të njohurit në Tiranë do të shohin përfitimet materiale të përfshira dhe do të binden përmes kanaleve sekrete, që të mos ngrenë asnjë kundërshtim për të gjithë biznesin.

Kemi dëgjuar se Turqia ka rënë dakord fillimisht të pranojë rreth 200.000 persona të zhvendosur me kusht që të jenë shqiptarë, gjë që është më e dobishme për ne.

Ne duhet të përmbushim menjëherë dëshirën e Turqisë dhe të nënshkruajmë një konventë për zhvendosjen e popullsisë shqiptare sa më parë. Në lidhje me zhvendosjen e kësaj popullsie shqiptare, duhet të studiohen konventat që Turqia ka nënshkruar së fundmi me Greqinë, Rumaninë dhe Bullgarinë, duke i kushtuar vëmendje të veçantë dy aspekteve: Turqia duhet të pranojë kontingjentin më të madh të mundshëm dhe t'i jepet ndihma maksimale nga pikëpamja financiare, në veçanti për organizimin e shpejtë të objekteve të transportit. Siç është e pashmangshme në raste të tilla, ky problem pa dyshim do të shkaktojë një shqetësim ndërkombëtar. Gjatë njëqind viteve të fundit, sa herë që janë kryer veprime të tilla në Ballkan, gjithmonë ka pasur një pushtet që ka protestuar, sepse aksioni nuk përputhej me interesat e tij. Në rastin konkret, Shqipëria dhe Italia mund të protestojnë.

Tashmë kemi vënë në dukje se duhet bërë përpjekje për të lidhur një marrëveshje me Shqipërinë për këtë çështje dhe në rast të dështimit të saj, të paktën duhet të sigurohet heshtja e saj për evakuimin e shqiptarëve në Turqi. E përsërisim se veprimi i shkathët dhe paratë e përdorura siç duhet në Tiranë mund të jenë vendimtare në këtë çështje. Opinioni botëror, sidomos ai i financuar nga Italia, do të mërzhitet pak. Megjithatë, bota sot është mësuar me gjëra shumë më të këqija se kaq dhe është aq e preokupuar me problemet e saj të përditshme sa që kjo çështje nuk duhet të jetë shkak për shqetësim. Në një kohë kur Gjermania mund të dëbojë dhjetëra mijëra hebrenj dhe Rusia mund të zhvendosë miliona njerëz nga një pjesë e kontinentit në tjetrën, evakuimi i disa qindra mijëra shqiptarëve nuk do të shkaktojë luftë botërore. Sido që të jetë kështu, vendimmarrësit duhet të dinë paraprakisht se çfarë duan dhe t'i ndjekin pa u lëkundur ato synime, pavarësisht nga pasojat e mundshme ndërkombëtare.

Italia, pa dyshim, do të ketë më shumë vështirësi, por aktualisht vendi është jashtëzakonisht i preokupuar nga problemet e veta në Abisini. Austria, nga ana e saj, nuk do të guxojë të shkojë shumë larg në kundërshtimin e saj. Për të thënë të vërtetën, rreziku më i madh qëndron në mundësinë që aleatët tanë të mëdhenj, Franca dhe Britania, mund të ndërhyjnë. Këtyre dy vendeve duhet t'u jepet përgjigja e qetë dhe e vendosur se siguria e linjës Morava-Vardar është në interes të tyre. Se kështu është vërtetuar edhe gjatë luftës së fundit të madhe dhe se ajo linjë mund të bëhet më e sigurtë për ta dhe për ne, nëse në aspektin etnik dominojmë plotësisht rajonin rreth maleve të Sharrit dhe Kosovës.

MËNYRA E EVAKUIMIT

Siç e kemi theksuar tashmë, evakuimi masiv i shqiptarëve nga trekëndëshi i tyre është e vetmja rrugë efektive, që mund të marrim. Për të zhvendosur një popull të tërë,

parakushti i parë është krijimi i një psikoze të përshtatshme. Kjo mund të bëhet në mënyra të ndryshme.

Dihet mirë se masat myslimane përgjithësisht ndikohen lehtësisht nga feja dhe janë të prirura ndaj bestytnive dhe fanatizmit. Prandaj, para së gjithash duhet të fitojmë klerin dhe njerëzit me ndikim me para dhe kërcënime, në mënyrë që ata të japin mbështetjen e tyre për evakuimin e shqiptarëve. Duhet të gjenden sa më shpejt agjitorët, veçanërisht nga Turqia, për të nxitur evakuimin, nëse Turqia do t'i sigurojë ata për ne. Ata duhet të lavdërojnë bukuritë e territoreve të reja në Turqi dhe jetën e lehtë dhe të këndshme, që duhet pasur atje, dhe duhet të nderin fanatizmin fetar në masat dhe të zgjojnë krenarinë për shtetin turk. Shtypi ynë mund të jetë një ndihmë kolosale, duke përshkruar se sa butësisht u bë evakuimi i turqve nga Dobruja dhe sa lehtë u vendosën në rajonet e tyre të reja. Një informacion i tillë do të krijonte predispozicionin e nevojshëm, që masat e shqiptarëve të ishin të gatshëm të largoheshin.

Një mjet tjetër do të ishte shtrëngimi nga ana e aparatit shtetëror. Ligji duhet zbatuar deri në shkronja për të bërë të patolerueshme qëndrimin për shqiptarët: gjობat, burgimet, zbatimin e pamëshirshëm të të gjitha rregullave të policisë, si ndalimi i kontrabandës, prerja e pyjeve, dëmtimi i bujqësisë, lënia e qenve pa zinxhir, puna e detyrueshme, etj., çdo masë tjetër që një forcë policore me përvojë mund të sajtojë. Nga aspekti ekonomik, këtu duhet të përfshihet edhe refuzimi i njohjes së akteve të vjetra të tokës. Puna e regjistrimit të tokës duhet të shoqërohet që në fillim me mbledhjen e pamëshirshme të taksave dhe pagesën e të gjitha borxheve private dhe publike, marrjen e të gjithë tokave kullimore publike dhe bashkiake, anulimin e koncesioneve, heqjen e lejeve për ushtrimin e një profesioni, shkarkimi nga zyrat e qeverisë, private dhe komunale etj., të cilat do të përshpejtojnë procesin e evakuimit.

Masat shëndetësore duhet të përfshijnë zbatimin e ashpër të të gjitha rregulloreve, edhe brenda shtëpive, rrëzimin e mureve rrethuese dhe gardheve të larta rreth shtëpive private, si dhe zbatimin rigoroz të masave veterinarë, që do të rezultojnë në ndalimin e shitjes së bagëtive në treg, etj. Të gjitha këto masa mund të zbatohen në mënyrë praktike dhe efektive. Shqiptarët janë shumë të prekshëm kur bëhet fjalë për fenë. Prandaj ata duhet të ngacmohen edhe në këtë pikë. Kjo mund të arrihet përmes keqtrajtimit të klerikëve të tyre, prishjes së varrezave, ndalimit të poligamisë dhe veçanërisht zbatimit jo fleksibël të rregullores, që detyron vajzat të ndjekin shkollën fillore kudo që ndodhen.

Edhe iniciativa private mund të ndihmojë shumë në këtë drejtim. Ne duhet të shpërndajmë armë për kolonistët tanë, sipas nevojës. Forma e vjetër e veprimit çetnik duhet të organizohet dhe të ndihmohet fshehurazi. Në veçanti duhet nisur një shpërngulje masive e malazezëve nga kullotat malore për të krijuar një konflikt në shkallë të gjerë me shqiptarët në Metohi. Ky konflikt duhet të përgatitet dhe inkurajohet nga njerëz, të cilëve mund t'u besojmë. Kjo mund të arrihet lehtësisht pasi shqiptarët janë revoltuar vërtet. E gjithë afëra mund të paraqitet si një konflikt midis klaneve dhe, nëse është e nevojshme, mund t'i atribuohet arsye ekonomike. Më në fund, mund të nxiten trazira lokale. Këta do të shtypen

përgjakshëm me mjetet më efektive, edhe pse nga kolonistët nga klanet malazeze dhe çetnikët, e jo me ushtrinë.

Mbetet një metodë tjetër që Serbia përdori me efekte të mëdha praktike pas vitit 1878, që është rrafshimi i fshehtë i fshatrave dhe vendbanimeve shqiptare me tokë.

ORGANIZIMI I EVAKUIMIT

Nga harta e bashkangjitur (1), është e qartë se cilat rajone duhet të pastrohen. Ato janë: Dibër e Epërme / Dibër, Pollogu i Poshtëm, Pollogu i Epërm, malet e Sharrit, Drenica, Peja / Peja, Istog / Istok, Vuçitërna / Vucitrn, Stavica, Llap / Lab, Graçanica / Graçanica, Nerodimja / Nerodimje, Gjakova / Djakovica, Podgor, Gora (Dragash), Lugu i Drinit / Podrimje, Gjilan / Gnjilane dhe Kaçanik / Kaçanik. Nga këto krahina, të cilat së bashku formojnë pykën shqiptare, më të rëndësishmet për ne për momentin janë: Peja, Gjakova, Lugu i Drinit, Podrimja, Gora (Dragash), Podgori, Sharri, Istogu dhe Drenica, të gjitha në veri të maleve të Sharrit, Dibër e Epërme/Dibër dhe dy Pollogët në jug, dhe vetë malet e Sharrit. Këto janë rajone kufitare që duhen pastruar me çdo kusht nga shqiptarët. Rajonet e brendshme si Kaçaniku, Gjilani, Nerodimja, Graçanica, Llapi, dhe Vuçitërna etj. duhet të dobësohen nëse është e mundur, veçanërisht Kaçaniku dhe Llapi, ndërsa të tjerët duhet të dobësohen, të kolonizohen gradualisht dhe sistematikisht gjatë një periudhe dekadash.

Metodat e sipërpërmendura duhet të përdoren kryesisht në rajonet kufitare, nëse duam t'i pastrojmë ato nga shqiptarët.

Gjatë zhvendosjes, duhet të keni parasysh sa vijon:

Në radhë të parë, zhvendosja duhet të fillojë në fshatra dhe më pas të zhvendoset në qytete. Fshatrat janë më të rrezikshmit, duke qenë më kompakt. Atëherë, gabimi i largimit të vetëm të varfërve duhet të shmanget. Klasat e mesme dhe të pasura përbëjnë shtyllën kurrizore të çdo kombi. Prandaj, ata gjithashtu duhet të persekutohen dhe të dëbohen. Në mungesë të mbështetjes që kanë bashkatdhetarët e tyre ekonomikisht të pavarur, të varfërit do të nënshtrohen më shpejt. Kjo pyetje ka një rëndësi të madhe dhe e theksoj këtë, sepse një nga shkaqet kryesore të dështimit të kolonizimit tonë në jug, ka qenë se të varfërit u dëbuan ndërsa të pasurit mbetën. Pra, nuk ishim më mirë sepse fituam shumë pak tokë për vendosjen e kolonistëve tanë.

Për të krijuar një psikozë të duhur për zhvendosje, duhet bërë gjithçka që është e mundur për të evakuuar fshatra të tëra, ose të paktën familje të tëra. Duhet të parandalohet me çdo kusht që një pjesë e familjes të transferohet ndërsa anëtarët e tjerë të mbeten prapa. Shteti ynë është i gatshëm të shpenzojë miliona, jo për t'ua lehtësuar jetën shqiptarëve, por për të hequr qafe sa më shumë prej tyre. Për këtë arsye, atyre që mbeten prapa duhet të ndalohen absolutisht të blejnë pronë nga të evakuuarit. Kjo duhet të merret në konsideratë në evakuimin e individëve dhe të fshatrave të tëra, nëse duam t'ua lehtësojmë atyre gjërat gjatë procesit të zhvendosjes.

Pasi ata pranojnë të lëvizin, atyre duhet t'u jepet e gjithë ndihma që ata kërkojnë. Formalitetet administrative duhet të thjeshtohen, pasuria e tyre të paguhet në vend, dokumentet e udhëtimit të lëshohen me më së paku formalitet dhe duhet të ndihmohen për të mbërritur në stacionin më të afërt hekurudhor. Trenat duhet të vihen në dispozicion të tyre deri në Selanik dhe prej andej të transportohen menjëherë me anije në Azi. Është shumë e rëndësishme që udhëtimi të jetë i lehtë, i rehatshëm dhe i lirë. Udhëtimi me tren ndoshta duhet të bëhet pa pagesë dhe personat e zhvendosur duhet të ndihmohen me ushqim, sepse nëse masa të mëdha njerëzish mund të evakuhohen apo jo, varet kryesisht nga kushtet e transportit.

Frika nga vështirësitë gjatë rrugës është një faktor kryesor që i pengon njerëzit që të largohen. Kjo frikë duhet të kapërcehet duke zgjidhur shpejt dhe me energji të gjitha problemet që lidhen me udhëtimin. Prandaj duhet treguar kujdes i veçantë për t'u siguruar që këta njerëz të kenë sa më pak vështirësi të mundshme gjatë rrugës. Njerëzit e thjeshtë shpesh e kanë të vështirë të gjejnë rrugën e tyre, kështu që do të ishte e këshillueshme, që ndërmarrjet kryesore të udhëtimit të studionin sistemet e transportit dhe t'i përshtatnin ato në përputhje me rrethanat. Personi i zhvendosur duhet të kalojë nga dora në dorë pa e ndjerë se lëvizja e tij është një barrë. Vetëm kështu do të mund të krijohet një fluks i duhur i të evakuuarve shqiptarë dhe të zbrazet jugu prej tyre.

RAJONET QË SHPOPULLOHEN DHE RIPOPULLOHEN

Problemi i krijimit të kolonive në rajonet e shpopuluara nuk është më pak i rëndësishëm se dëbimi i shqiptarëve.

Pyetja e parë që lind është: Kush do të vendoset këtu? Gjëja më e natyrshme do të ishte që këto krahina të populloheshin me elementë të popullit tonë nga zonat e varfëra: malazezë në radhë të parë, por edhe hercegovinas, licanas e krajshnikë. Malazezët janë më të përshtatshmet për disa arsye, dhe Metohia, Drenica dhe Kosova janë vendet më të natyrshme, ku ata mund të zbrasin nga vendlindja e tyre malore e varfër. Rritja e popullsisë në Mal të Zi ka shkaktuar shumë varfëri atje, e cila, në kohët e fundit, ka shkaktuar trazira të vazhdueshme sociale dhe politike. Kjo është e pafavorshme për kontrollin tonë të vendit dhe është shumë e rrezikshme për ruajtjen e rendit dhe ligjit në të ardhmen. T'u japësh misër dhe pensione është e kotë. Zgjidhja e vetme është dërgimi i tyre në rajonet pjellore të Metohisë, Drenicës dhe Kosovës.

Malazezët do të jenë instrumente të shkëlqyera për të mposhtur shqiptarët pasi janë të ngjashëm me ta në mentalitet dhe temperament. Ata duhet të vendosen fillimisht në rajonet në veri të maleve Sharr. Mirëpo bashkë me ta duhet të sillen si kolonistë edhe nga Liçani, Krajshnica, Serbia, Çaçaku, Uzhica dhe Toplica. Kjo është e nevojshme për të krijuar zakone dhe organizim të përmirësuar të malazezët dhe për të thyer mentalitetin e grupit nomad, frymën e kolektivitetit, që karakterizon malësorët, duke u përzier me njerëz nga rajone të ndryshme dinarike. Në këtë mënyrë, mund të krijohet një tip i ri malazez me një pikëpamje më pak lokale dhe më të gjerë, serbe.

Duhet të krijohen kushte të përshtatshme për emigrantët serbë jugorë që jetojnë në rajonet në jug të maleve të Sharit, në mënyrë që ata të mund të zotërojnë tokat pjellore. Ata janë njerëz të ndershëm, punëtorë, të cilët do t'i ishin mirënjohës shtetit gjatë gjithë jetës së tyre, nëse do t'u krijoheshin kushte më të mira jetese në zonat rurale. Serbët ruralë të jugut kanë të drejtë të presin më shumë kujdes dhe vëmendje sesa ne sot. Vendosja e këtyre të varfërve në Pollog (E sipërme dhe e Poshtme) dhe Dibër dhe ndarja e tokave për kullota atyre në vend të shqiptarëve, do t'u japë atyre ndjenjën e përkatësisë së shtetit dhe ata do të jenë më të gatshëm për të mbrojtur kufijtë e tij.

Kolonizimi në jug të maleve Sharr dhe Malit të Zi e Shkupit mund të arrihet edhe me serbët e Vranjës, Leskovcit, Pirotit dhe Vlasenicës, veçanërisht ata nga fshatrat e varfëra malore. E përsërisim se Dinarët nuk duhet të lejohen të zgjerohen në jug të vijës së formuar nga Mali i Zi i Shkupit dhe vargmalet e Sharrit.

Është thelbësore të shmanget burokracia dhe formalitetet e vogla në vendbanimet e fshatrave të pastruara nga shqiptarët. Hapi i parë dhe i menjëhershëm është t'u jepet kolonëve dokumentet e tokës ku po vendosen. Një nga arsyet kryesore të dështimit të kolonizimit tonë deri më tani ka qenë se kolonët nuk ndiheshin të sigurt në tokën e tyre sepse nuk morën një titull për to dhe u lanë kështu në mëshirën e zyrtarëve të vegjël të paskrupullt dhe politikanëve vendas. Fshatari ndihet i sigurt vetëm nëse e di se askush nuk mund t'ia marrë tokën. Prandaj, një garanci e tillë duhet të sigurohet që në fillim.

Nga ana tjetër, është e rrezikshme t'u jepet kolonistëve pronësia e plotë dhe e pakufizuar e tokës. Në parim, pronarët e shtëpisë po kryejnë një mision në emër të shtetit dhe kombit dhe duhet ta kryejnë misionin e tyre nëse duan të mbajnë ambientet e tyre. Prandaj, ata nuk duhet të kenë pronësi të plotë dhe të pakufizuar mbi pronën në fjalë. Për shkak se ka shumë lloje të ndryshme njerëzish mes tyre, nga punëtorët e fshatit, që kanë humbur lidhjen e tyre të brendshme me tokën, e deri te barinjët që do të duhet të përshtaten me bujqësinë, lidhja e tyre me tokën duhet të ketë fuqinë e ligjit. Kjo do të sigurojë që ata të fillojnë ta duan shtëpinë dhe rajonin e tyre të ri, dhe nëse nuk ia dalin në këtë, të paktën fëmijët e tyre do ta duan.

Për këtë arsye, kolonistët duhet të pengohen me ligj që të marrin pronësinë e plotë të tokës për çdo periudhë më pak se tridhjetë vjet, edhe pse aktet janë dorëzuar në fillim. Sipas ligjeve të vendit tonë, gratë nuk gëzojnë të drejtën për të trashëguar pronën. Për të shmangur copëzimin e pronës në parcela të vogla, gratë duhet të përjashtohen nga trashëgimia e shtëpive të tilla, përveç në rastet kur kolonisti nuk ka pasardhës mashkull dhe planifikon të sjellë një dhëndër në shtëpi. Pronat që u janë dhënë kolonistëve deri tani kanë qenë të vogla. Duke pasur parasysh metodat intensive të bujqësisë këtu, rënia e çmimeve të produkteve bujqësore dhe numri i madh i familjeve mes kolonëve, 5-10 hektarë tokë janë të pamjaftueshme për të siguruar mbijetesën ekonomike të kolonëve.

Është më mirë të vendoset një rajon me një numër më të vogël kolonësh, duke u dhënë atyre kushte më të mira për zhvillim, sesa me një numër të madh gjysmëproletarësh

ruralë. Ky është një tjetër shkak i dështimit në kolonizimin tonë të jugut dhe të veriut deri tani.

Individët e përshtatshëm për të vendosur toka në kushte shumë të vështira janë të rrallë në mesin e kombeve të tjera. Ato pak suksese që kemi arritur në strategjinë tonë të kolonizimit kanë qenë rezultat i aftësisë së garës sonë për kolonizim. Janë vetëm fshatarët tanë, që janë në gjendje të mbijetojnë kur zhvendosen nga një mjedis në tjetrin dhe përballen me shkurre, që nuk janë përdorur kurrë për bujqësi. Mendoni se si do të lulëzojnë nëse shteti do të kryente detyrat e tij dhe do t'u siguronte atyre gjithçka që u nevojitej.

Më 10 shkurt 1865, qeveria e Princit Mihajlo miratoi një ligj për "vendosjen e të huajve në Serbi". Sipas këtij ligji, qeveria serbe u akordonte kolonëve të varfër nga rajonet fqinje 1,8 hektarë tokë të punueshme, 1,8 hektarë tokë jo të punueshme, një shtëpi, një zgjedhë qe, një karrocë, dy dhi ose dele, një dosë, mjete të nevojshme dhe 120 grosh në para të gatshme. Përveç kësaj, atyre sigurisht u jepej misër për ushqim për t'u mbajtur deri në korrijen e parë. Për çdo dy familje sigurohej një parmendë. Këto pasuri fikse dhe të luajtshme iu dhanë kolonëve për një periudhë pesëmbëdhjetëvjeçare, pa të drejtë shitjeje. Në fund të kësaj periudhe, asetet kaluan në pronësi të tyre.

Për pesë vitet e para, kolonët ishin të përjashtuar nga të gjitha llojet e taksave qeveritare. Për dhjetë vjet ata u liruan nga shërbimi i detyrueshëm universal në ushtrinë e rregullt dhe për pesë vjet nga shërbimi në milicinë popullore. Përgjigja nga të gjitha anët ishte e tillë që brenda pak muajsh u morën të gjitha pronat dhe ne arritëm menjëherë të kolonizim më shumë toka se sa kemi mundur të bëjmë për disa vite që nga lufta. Sikur qeveria të kishte dhënë kushte të tilla të favorshme për kolonët pas vitit 1918, situata jonë në Vojvodinë dhe në Serbinë jugore do të ishte shumë më ndryshe. Kështu duhet të veprojmë edhe në të ardhmen, nëse duam të arrijmë sukses.

Ka edhe mësimet për të nxjerrë nga kolonizimi i Toplicës dhe Kosanicës pas vitit 1878 kur shqiptarët u dëbuan nga ky rajon. Metoda e kolonizimit këtu u parashikua në ligjin e 3 janarit 1880. Më 3 shkurt të po këtij viti, Këshilli Popullor miratoi një ndryshim në ligjin për marrëdhëniet agrare me moton "tokë për fshatarët". Serbia pa hezitur aplikoi për kredinë e parë të jashtme për t'i paguar Turqisë për tokat e marra. Ajo nuk ngriti asnjë ministri të reformës agrare apo aparate të kushtueshme për t'u marrë me problemin e kolonizimit.

Gjithçka u menaxhua në një mënyrë të thjeshtë dhe praktike. Policia shpërndau token për të gjithë ata që ishin të gatshëm ta punonin. Njerëz erdhën nga Mali i Zi, Sjenica, Vranja, Kosova, Peja etj. dhe, për 30 vjet, Toplica dhe Kosanica, dikur rajone shqiptare me reputacion të keq, i dhanë Serbisë regjimentin më të mirë të luftërave të viteve 1912-1918. Regjimenti i dytë i hekurit. Në atë periudhë Toplica dhe Kosanica paguan dhe shlyen me gjakun e djemve të tyre miliona dinarë, që Serbia kishte shpenzuar për vendosjen e këtyre rajoneve.

Vetëm duke ndjekur këtë shembull dhe duke kuptuar se çfarë kërkohet, duke mos kursyer as para e as gjak, kombi ynë mund të krijojë një Toplicë të re jashtë Kosovës dhe Metohisë.

Prandaj, nëse duam që kolonistët të qëndrojnë aty ku janë, duhet t'u sigurojmë të gjitha mjetet e nevojshme të jetesës brenda viteve të para dhe të ndalojmë rreptësisht çdo spekulim me shtëpitë dhe pronat e shqiptarëve të shpërngulur. Qeveria duhet t'i rezervojë vetes të drejtën e pakufizuar për të disponuar pasuritë fikse dhe të luajtshme të shqiptarëve dhe duhet të vendosë aty kolonët e saj, sapo shqiptarët të jenë larguar. Kjo është e rëndësishme sepse rrallë ndodh që një fshat i tërë të largohet menjëherë. Të parët që do të vendosen në këto fshatra duhet të jenë malazezët, të cilët me sjelljen e tyre arrogante, të egër dhe të pamëshirshme do t'i largojnë shqiptarët e mbetur. Pastaj mund të sillen kolonë nga rajone të tjera.

Ky punim trajton vetëm kolonizimin e Serbisë jugore. Problemi i Vojvodinës, veçanërisht me trekëndëshin hungarez në Backa, pra Senta - Kula - Backa Topola, nuk është megjithatë më pak i rëndësishëm për ne. Shkatërrimi i këtij trekëndëshi në Vojvodinë është vërtet po aq thelbësor sa çrrënjësia e pykës shqiptare rreth maleve të Sharrit. Dhjetëra mijëra fermerë hungarezë janë lënë pas që nga shpërbërja e pronave të mëdha në Vojvodinë dhe përbëjnë një barrë të madhe për pronarët e fermave, serbë dhe gjermanë në rajon. Disa nga këta punëtorë fermash dhe pronarë të vegjël hungarezë dhe madje gjermanë mund të dërgohen në jug, sepse në Backa, në kufi me Hungarinë, ata përbëjnë një kërcënim real, aq më tepër që serbët në Backa përfaqësojnë vetëm 25% të popullsisë.

Në Serbinë jugore do të bëheshin qytetarë të mirë duke mbrojtur pronat e tyre kundër Shqipërisë dhe do të integroheshin mirë në popullin tonë. Ajo që është më e rëndësishme, duke qenë se ata janë më përparimtarë dhe të një niveli kulturor më të lartë se fshatarët tanë, ata do të jepnin një shembull të mirë të metodave të avancuara të bujqësisë. Megjithatë, theksojmë se serbët nga Vojvodina nuk duhet të dërgohen në jug për kolonizim. Ka ende shumë tokë për t'u kolonizuar në Vojvodinë, në mënyrë që atyre t'u jepen shtëpitë atje. Duhet theksuar se në periudhën 1928-1929 pati një lëvizje të gjerë mes hungarezëve dhe gjermanëve nga Vojvodina për t'u zhvendosur në Serbinë jugore. Duke mos e kuptuar problemin, autoritetet tona ishin kundër një lëvizjeje të tillë dhe e eliminuan atë që në fillim. Çdo reagim i tillë nga ana e qeverisë sot duhet të kundërshtohet dhe publiku duhet të udhëzohet që të inkurajojë lëvizjen e hungarezëve dhe gjermanëve nga Vojvodina, veçanërisht atyre nga Backa, në jug.

APARATI I KOLONIZIMIT

Rëndësi të veçantë për zgjidhjen e çështjes në diskutim është ekzistenca e një aparati të duhur për të drejtuar të gjithë biznesin. Puna e dobët e bërë nga aparati që zbatonte strategjinë tonë të kolonizimit në të kaluarën ishte pjesërisht përgjegjës për dështimet e tij. Për të shmangur të njëjtat gabime në të ardhmen, duhet të bëjmë një riorganizim.

Asnjë çështje tjetër nuk kërkon vazhdimësi të tillë të zbatimit sa strategjia jonë e kolonizimit. Ne kemi vënë në dukje se një nga arsyt kryesore të dështimit të kolonive tona si në veri ashtu edhe në jug ka qenë puna jo konsekuente dhe lëkundjet e politikave të zbatuara pas çdo ndryshimi të qeverisë. Nëse kjo do të shmanget në të ardhmen, strategjia jonë e kolonizimit duhet t'i besohet Shtabit të Përgjithshëm të ushtrisë. Pse? Thjesht për arsye mbrojtjeje. Ushtria jonë synon të vendosë njerëzit tanë përgjatë kufijve, veçanërisht në sektorët më delikate. Për këtë qëllim, do të bëjë të pamundurën për t'i siguruar këta kufij me vendbanime sa më të qëndrueshme. Shtabi i Përgjithshëm, si institucioni kryesor për mbrojtjen e interesave tona kombëtare, mund të kontribuojë shumë në strategjinë tonë të kolonizimit në tërësi.

Ajo do të dijë shumë mirë të mbrojë strategjinë e kolonizimit nga ndërhyrja private e atyre, që duan ta përdorin atë për interesat e tyre personale dhe nga ndikimi i jashtëm. Një fakt tjetër i rëndësishëm është se Shtabi i Përgjithshëm do ta kishte më të lehtë të bindte organet përgjegjëse për rëndësinë e çështjes dhe t'i detyronte ato të ndërmarrin veprime efektive. Këshilli Popullor do të kishte më shumë besim tek ai dhe do t'i jepte kreditet e nevojshme më lehtë se të tjerëve.

Shtabi i Përgjithshëm do të drejtonte të gjithë punën nëpërmjet një Komisioni qeveritar për Kolonizimin. Ky Komision do të ishte mjaft i pavarur, ndonëse nën mbikëqyrjen e drejtpërdrejtë të Shefit të Shtabit të Përgjithshëm dhe do të kishte nën kontroll të gjitha organet e përfshira në strategjinë tonë të kolonizimit. Në këtë komision do të merrnin pjesë edhe përfaqësues të ministrive të ndryshme të interesuara, shoqatave kombëtare, organizatave teknike dhe institucioneve shkencore.

Gabimi më i madh i strategjisë sonë të kolonizimit në të kaluarën qëndronte në faktin se fjalën kryesore e kishin burokratët e pa trajnuar dhe të paaftë, të cilët i trajtonin problemet vetëm sipërfaqësisht dhe pjesë-pjesë. Na duhet vetëm të kujtojmë fushatën e vendosjes së vullnetarëve nga Hungaria në Ovce Polje dhe Kadrifikovo, ose emigrantët nga Istria dhe Gorica, që u vendosën rreth Demir Kapisë. Çështja kërkon një bashkëpunim të ngushtë ndërmjet qeverisë, iniciativës private dhe institucioneve akademike. Iniciativa private mund të funksionojë në shumë drejtime.

Mbrojtja Popullore, Sokolašasit, Shoqatat çetnike etj., mund të ndërmarrin veprime kundër shqiptarëve, të cilat do të ishin të papërshtatshme për shtetin. Shoqatat e agronomëve, mjekëve, inxhinierëve dhe kooperativave etj. mund të ofrojnë ndihmë të vlefshme me këshilltarët e tyre teknikë në zgjidhjen e problemeve të shumta që do të dalin gjatë fushatës së kolonizimit. Shoqatat kulturore, si Prosveta në Sarajevë, Matica Srbska në Novi Sad, Shoqatat e Shën Savës në Beograd etj. kanë gjithashtu rolin e tyre për të luajtur.

Padyshim që institucionet tona të arsimit të lartë kanë filluar të humbasin prestigjin që kishin dikur. Arsyja kryesore për këtë është se universiteti dhe Akademia e Shkencave po largohen gjithnjë e më shumë nga jeta reale dhe po neglizhojnë detyrën e tyre kryesore në një vend relativisht të prapambetur si ky i yni: dmth. duke i hapur rrugë zbatimit të arritjeve shkencore të shekullit njëzetë. Shumë miliarda do të ishin kursyer në këtë vend,

shumë gabime do të ishin shmangur në politikën tonë të qeverisë, duke përfshirë politikën tonë të kolonizimit, nëse problemet do të ishin studiuar seriozisht dhe objektivisht paraprakisht nga studiues kompetentë, përpara se të merreshin për zgjidhje. Politika jonë e kolonizimit, po ashtu, do të kishte marrë një qasje më serioze, vazhdimësi më të madhe dhe zbatim efektiv, po të ishin kërkuar paraprakisht mendimet e ekspertëve dhe studiuesve.

Fillimisht, Akademia Mbretërore Serbe e Shkencave dhe Universiteti i Beogradit duhet të marrin iniciativën për të organizuar studime shkencore për të gjithë problemin e kolonizimit në vendin tonë. Kjo do të ishte e realizueshme për shumë arsye. Në universitet kemi ekspertë për çdo aspekt të kolonizimit. Mësuesit dhe akademikët në universitet janë studiues të pavarur, më pak subjekt i ndikimit të jashtëm politik. Ata tashmë kanë përvojë të mirë në fusha të tilla dhe puna e tyre shkencore është garanci objektiviteti. Prandaj, ata duhet të marrin iniciativën e krijimit të një instituti kolonizimi, detyra e të cilit do të ishte ndjekja e studimeve të kolonizimit. Qeveria nga ana e saj duhet të shkëpusë nga ministritë të gjitha institucionet që janë angazhuar deri më tani me këtë problem dhe të krijojë një institucion të posaçëm, "Zyrën e Inspektimit të Kolonizimit".

Zyra e Inspektimit të Kolonizimit do të drejtohej nga një Inspektor i Përgjithshëm, i emëruar me dekret, me rekomandimin e Ministrit të Luftës, Shefit të Shtabit të Përgjithshëm dhe Kryeministrit. E gjithë puna në institutin e kolonizimit dhe në zyrën e inspektimit të kolonizimit do të kryhej me urdhër dhe nën mbikëqyrjen e Komisionit qeveritar të Kolonizimit, ndërsa Inspektori i Përgjithshëm do t'i përgjigjej Shefit të Shtabit të Përgjithshëm.

Instituti i kolonizimit do të ndahej në seksionet e mëposhtme:

- 1) organizimi,
- 2) arsimit dhe kultura,
- 3) financa,
- 4) bujqësia,
- 5) ndërtimi,
- 6) higjiena etj.

Në marrëveshje me shoqatat dhe institucionet shkencore, kulturore e arsimore dhe me shoqatat kombëtare, seksionet e ndryshme do të studionin problemet e kolonizimit dhe do të përgatisnin direktiva, duke furnizuar kështu politikën tonë të kolonizimit me materiale solide, të përpunuara shkencërisht, mbi bazën e të cilave mund të merreshin vendimet. Drejtues të këtij instituti do të ishin persona të Komisionit të Kolonizimit, duke përfshirë përfaqësues të ministrive të lartpërmendura, të universitetit, të Akademisë së Shkencave dhe të organizatave private, kombëtare, arsimore dhe kulturore, që do të zgjidheshin ose emëroheshin në këtë organ. Në këtë rast duhet pasur kujdes që të mos futen njerëz vetëm për nder, por vetëm burra që e duan dhe i përkushtohen kësaj pune të madhe.

Drejtuesit dhe punonjësit e institutit duhet të zgjidhen me konkurs. Më pas, instituti do të furnizonte Zyrën e Inspektimit të Kolonizimit me materiale të përpunuara shkencërisht për zbatimin e strategjisë sonë të kolonizimit. Nëse lindin mosmarrëveshje mendimesh

midis Zyrës së Inspektimit të Kolonizimit dhe institutit për ndonjë çështje themelore, fjalën e fundit do ta kishte Shefi i Shtabit të Përgjithshëm.

Zyra e Inspektimit të Kolonizimit duhet të ketë selinë e saj ekzekutive në territor dhe të përbëhet nga njerëz të përzgjedhur për entuziazmin dhe gatishmërinë e tyre për këtë punë, pavarësisht nëse janë ose jo të punësuar nga qeveria. Ata, nëse është e mundur, duhet të zgjidhen me konkurs dhe të emërohen me propozimin e Shefit të Shtabit të Përgjithshëm. Kuadrot e komprometuar ose të paaftë duhet të shkarkohen. Gjatë punës së saj, Zyra e Inspektimit të Kolonizimit dhe organet e saj duhet të shmangin sa më shumë burokracinë, duke pasur parasysh vetëm një gjë - dëbimin sa më të shpejtë të shqiptarëve dhe zëvendësimin e tyre nga kolonistët tanë.

Aparatura e policisë do të luajë një rol shumë të rëndësishëm në këtë aksion. Prandaj, është thelbësore të përzgjidhen dhe të vendosen oficerët më energjikë dhe më të ndershëm. Transferimi i tyre duhet të bëhet me miratimin e Shefit të Shtabit të Përgjithshëm dhe për një punë kaq të vështirë të paguhen nga kreditë sekrete. Duhet të merren masa të rrepta ndaj kujtdo që kryen shkeljen më të vogël. Për të gjithë tetëmbëdhjetë rrethet e përmendura duhet të caktohet një komisar i posaçëm, i cili do të zbatonte urdhrat e inspektorit shtetëror të kolonizimit. Prefektëve të rretheve duhet t'u jepen kompetenca të veçanta, të gjera për punën e tyre, si dhe udhëzime të përshtatshme. Partive tona politike duhet thënë shkurt se rivaliteti mes tyre gjatë zgjedhjeve në këto qarqe është rreptësisht i ndaluar dhe se çdo ndërhyrje e deputetëve në favor të shqiptarëve është kategorikisht e ndaluar.

Instituti qeveritar dhe Zyra e Inspektimit të Kolonizimit do të përpunonin detajet teknike për organizimin e evakuimit të shqiptarëve dhe zhvendosjen e kolonëve tanë. Nuk do të ishte keq, ndoshta, nëse përveç këtyre dy institucioneve zyrtare do të krijohej edhe një organizatë tjetër private. Kjo organizatë private do të krijohej nga shoqatat ekzistuese dhe do të kishte për detyrë të ndihmonte në zbatimin e strategjisë sonë të kolonizimit përmes iniciativës private. Më së miri do të ishte që këtë punë ta merrte federata e shoqatave tona kulturore dhe arsimore. Detyra e saj kryesore do të ishte të koordinonte dhe të ndihmonte në promovimin e lidhjeve midis tyre dhe institutit të kolonizimit.

FINANCIMI

Sa herë që strategjia jonë e kolonizimit është kritikuar për mungesën e suksesit të saj, mbrojtësit e saj janë justifikuar gjithmonë me mungesën e fondeve, që qeveria ka ndarë për këtë punë. Nuk e mohojmë që deri në një pikë ka qenë kështu. Gjithsesi, duhet thënë se në vendin tonë më shumë është shpenzuar për mirëmbajtjen e këtij aparati dhe aktivitetet e tij irracionale sesa për vetë punën e kolonizimit. Megjithatë, edhe pse qeveria nuk ka dhënë aq sa duhet, duhet kuptuar se çdo vend ka interesat e veta parësore dhe dytësore për t'u kujdesur. Ndër interesat parësore të një vendi, pa dyshim, është ruajtja e sundimit të tij në rajonet e pasigurisë kombëtare, duke i kolonizuar rajone të tilla me popullin e vet.

Të gjitha angazhimet e tjera janë të një rëndësie dytësore për këtë. Mund dhe duhet të gjenden fonde për të trajtuar këtë problem. Tashmë kemi përmendur kolonizimin e Toplicës dhe Kosanicës dhe përfitimet e nxjerra prej tij. Duke qenë se Mbretëria e vogël e Serbisë nuk hezitoi të bënte sakrificat të mëdha financiare, në të vërtetë nuk hezitoi as si një mbretëri e lirë dhe e pavarur të kërkonte kredinë e saj të parë për kolonizim, a është e mundur që Jugosllavia jonë e sotme të mos ishte në gjendje të bënte të njëjtën gjë? Mund dhe duhet. Fakti që i mungojnë mjetet për ta bërë këtë, thjesht nuk është e vërtetë.

Le të llogarisim përafërsisht se sa do t'i kushtonte vendit tonë dëbimi i 200.000 shqiptarëve dhe vendosja e rajonit me një numër kaq të madh të njerëzve tanë.

Zhvendosja e 40,000 familjeve shqiptare, duke marrë një familje mesatare me pesë anëtarë dhe një mesatare prej 15,000 dinarë për çdo familje, do të kushtonte gjithsej 600 milionë dinarë. Aparati i kolonizimit për vendosjen e 40.000 familjeve serbe mund të arrijë gjithsej 200 milionë dinarë. Gjithsesi, i gjithë operacioni nuk do të kushtonte më shumë se 800 milionë dinarë. Kjo është për shkak se:

1. Shqiptarët e evakuuar do të linin pas jo vetëm tokën, por edhe shtëpitë dhe mjetet e tyre. Kështu, jo vetëm shumica dërrmuese e kolonistëve tanë do të vendoseshin në shtëpitë e shqiptarëve, por me një ndihmë të vogël në ushqim dhe blegtori, ata do të rimëkëmbeshin shpejt ekonomikisht dhe do të pavarësoheshin. Në lidhje me këtë theksojmë se nuk do të tolerohej absolutisht asnjë spekulim privat me pasuritë e lëna pas nga shqiptarët. Qeveria duhet të jetë ajo që do të marrë kontrollin e këtyre zotërimeve dhe do t'ua shpërndajë kolonëve.

2. Forcat ushtarake duhet të përdoren, aty ku kërkohet, gjatë krijimit të kolonive të reja, siç ishte rasti me ndërtimin e Sremska Raçës dhe rindërtimin e fshatrave të shkatërruar nga tërmeti i vitit 1931. Për këtë qëllim, ushtrisë duhet t'i jepet e drejta dhe mundësia për të ngritur një lloj shërbimi të detyrueshëm të punës për projektet publike, ashtu si Stambolisky krijoi pronistin Trudova në Bullgari dhe Hitleri Arbeitsdienst në Gjermani, domethënë duke thirrur rezervistë ose zgjatjen e afatit të shërbimit ushtarak. Do të ishte një ide veçanërisht e mirë që të rinjve tanë, pas përfundimit të trajnimit dhe mbarimit të universitetit, t'u besohej një punë e tillë. Po të ishte kështu, shumë prej tyre, duke marrë pjesë në aktivitete konstruktive në interes të publikut, do të bëheshin më të ndërgjegjshëm dhe do t'i shikonin gjërat nga një këndvështrim më realist. Një skemë e tillë mund të realizohej lehtësisht, duke u dhënë përparësi në punësimin në shërbimin publik atyre të rinjve, që kanë kaluar një periudhë të caktuar kohe, duke punuar në emër të strategjisë sonë të kolonizimit. Kjo do të ndihmonte gjithashtu në uljen e papunësisë tek inteligjenca jonë e re, e cila është një problem social gjithnjë e më i mprehtë në vendin tonë.

3. Në bashkëpunim me organizata dhe shoqata të specializuara, duhet të gjejmë mjetet më të lira për pastrimin e tokës nga shkurret, për ujitjen e fermave, për kullimin e kënetave etj. si dhe për ndërtimin e banesave. Kompanitë private duhet të informohen se, duke qenë se qeveria i ndihmon me uljen e tarifave doganore dhe hekurudhore, hua dhe mjete të tjera për prokurimin e furnizimeve dhe materialeve të nevojshme për punën e tyre,

ajo gjithashtu ka të drejtë, duke pasur parasysh rëndësinë e këtij veprimi, të këmbëngulë, që këto furnizime dhe materiale të vihen në dispozicion me çmimin më të ulët të mundshëm. Furnizimet dhe materialet duhet të blihen me kartelet, në marrëveshje me të cilat qeveria do të specifikonte sasinë, cilësinë dhe çmimin e materialit në fjalë pa përfshirë marrëveshje fiktive. Ndërmarrjet qeveritare, hekurudhat dhe, në veçanti, ndërmarrjet pyjore si Šipad etj. duhet të vihen në dispozicion të pakufizuar të Komisionit qeveritar për kolonizim.

4. Gjatë kolonizimit, qeveria mund t'u japë kolonëve prona me kredi ose me para në dorë. Shumë prej kolonëve do të blejnë tokë në rajonet e reja duke shitur pronën e tyre origjinale në vendin e tyre të lindjes. Kjo do t'i mundësojë qeverisë të rikuperojë një pjesë të mirë të parave që ka shpenzuar. Megjithatë, ne theksojmë se toka duhet t'u shitet vetëm personave që japin dëshmi se do të vendosen në të përgjithmonë dhe do ta punojnë. Toka e dhënë me kredi nuk duhet të jetë shumë e shtrenjtë. Norma e interesit duhet të jetë minimale dhe shlyerja duhet të shtyhet për disa vite për t'u dhënë kohë kolonëve që të vendosen, dmth. shlyerja duhet të fillojë vetëm kur kolonët të kenë fuqi të mjaftueshme ekonomike.

Duke e marrë këtë si bazë, qeveria, e cila duhet të mbulojë të gjitha shpenzimet administrative për këto aktivitete nga të ardhurat e saj normale, mund të prokurojë fonde nga dy burime. Njëra do të ishte shkurtimi i shpenzimeve të panevojshme dhe shpenzimet e destinuara për sektorë të tjerë më pak urgjent. Burimi tjetër i mundshëm i fondeve do të ishin kreditë, të cilat do të jepeshin nga bankat shtetërore, të vetme ose me kapital privat, mbi bazën e një linje kredie të detyrueshme të brendshme. Kjo do të mbështetet nga letrat me vlerë të lëshuara nga qeveria, si dhe nga kontributet nga vetë kolonët kur ata të bëhen të pavarur.

Mund të mos ishte një ide e keqe nëse financimi dhe blerja e tokës do të organizohej nga bankat bujqësore që punojnë në bashkëpunim me kooperativat nën mbikëqyrjen dhe drejtimin e drejtpërdrejtë të Komisionit qeveritar për Kolonizimin. Megjithatë, është ende herët për të bërë ndonjë prononcim përfundimtar për këtë çështje, sepse ende nuk dihen kushtet në të cilat Turqia do të pranojë popullsinë e shpërngulur nga territoret tona.

E marrë në tërësi, shumica prej disa qindra milionë dinarëve nuk është shpenzim i madh për qeverinë, në krahasim me përfitimet reale të marra nga një veprim i tillë. Duke siguruar rajonet më të ndjeshme në jug të vendit tonë për popullin tonë, ne mund të shpëtonim jetën e disa divizioneve në rast lufte. Dhënia e tokës disa dhjetëra mijëra familjeve nga rajonet ekonomikisht më të dobëta, në veçanti Mali i Zi, do të ndihmonte, nga njëra anë, në lehtësimin e vuajtjeve të tmerrshme ekonomike të rajoneve të tilla dhe, nga ana tjetër, do të krijonte shumë vende të reja pune gjatë procesit të kolonizimit. Do të mund punësoheshin rreth 10 mijë punëtorë, duke i dhënë kështu një shtysë ekonomisë sonë të plogësht.

Duke pasur parasysh rëndësinë supreme kombëtare, ushtarake, strategjike dhe ekonomike të këtij aksioni, është e qartë se është detyrë e qeverisë, që të sakrifikojë disa qindra milionë dinarë. Në një kohë kur qeveria mund të shpenzojë një miliard dinarë për

ndërtimin e një autostrade ndërkombëtare nga Subotica në Caribrod, përfitimet e mundshme të së cilës do t'i gëzojmë vetëm në një të ardhme të largët, ajo mund dhe duhet të jetë në gjendje të vijë me disa qindra milionë dinarë, për të na kthyer posedimin e djepit të kombit tonë.

KONKLUZIONE

Me gjithë sa u tha, nuk është rastësi që në shqyrtimin tonë të kolonizimit në jug, ne mbajmë mendimin se i vetmi mjet efektiv për zgjidhjen e këtij problemi është dëbimi masiv i shqiptarëve. Kolonizimi gradual nuk ka pasur sukses as në vendin tonë, as në vende të tjera. Nëse shteti dëshiron të ndërhyjë në favor të popullit të vet në luftën për tokë, ai mund të ketë sukses vetëm duke vepruar brutalisht. Përndryshe, vendasi që i ka rrënjët në vendlindje dhe është në shtëpinë e tij atje, do të jetë gjithmonë më i fortë se kolonisti. Në rastin tonë, këtë fakt duhet ta kemi shumë parasysh, sepse kemi të bëjmë me një racë të fortë, rezistente dhe pjellore, të cilën i ndjeri Cvijic e cilësoi si më të shtrirë në Ballkan.

Nga viti 1870 deri në 1914, Gjermania shpenzoi miliarda marka për kolonizimin gradual të territoreve të saj lindore, duke blerë tokë nga polakët, por pjelloria e grave polake i mundi organizimin dhe paratë gjermane. Kështu, Polonia e rifitoi Poznanin e saj në vitin 1918. Statistikat tona të sipërpërmendura të periudhës 1921-1931 tregojnë se ishte pjelloria e grave shqiptare ajo, që mundi edhe politikën tonë të kolonizimit. Ne duhet të nxjerrim konkluzionet tona nga kjo dhe duhet ta bëjmë këtë shpejt, ndërsa ka ende kohë për t'i korrigjuar çështjet.

E gjithë Europa është në një gjendje trazirash. Ne nuk e dimë se çfarë do të sjellë çdo ditë dhe natë e re. Nacionalizmi shqiptar është në rritje edhe në trevat tona. Nëse ndodh një konflikt global apo revolucion social, që të dyja janë të mundshme në të ardhmen e afërt, lënia e situatës ashtu siç është do të rrezikonte të gjitha territoret tona në jug. Qëllimi i këtij punimi është të shmangë një dukuri të tillë.

Dr. Vaso Çubriloviq
(nënshkruar)

(1) Autori i memorandumit i bashkëngjit dokumentit një hartë të detajuar të rajonit që do të pastrohet [shënimi i redaktorit].

[Marrë nga Iseljavanje Arnauta. Dorëshkrim në Institutin e Historisë Ushtarake të Ushtrisë Popullore Jugosllave (Vojno Istorijski Institut JNA). Arkivi i ish-Ushtrisë Jugosllave (Arhiv Bivše Jugoslovenske Vojske), Beograd, 7 mars 1937, nr. 2, Fasc. 4, Kutia 69, 19 f. Ripërkthyer nga serbo-kroatishtja nga Robert Elsie, mbi bazën e një versioni ekzistues në anglisht. Botuar për herë të parë në Robert Elsie, *Gathering Clouds: The Roots of Ethnic Cleansing in Kosovo and Macedonia*, Dukagjini Balkan Books (Pejë 2002), f. 97-130.]